

باز آفرینی مرکز شهر

توسعه گردشگری بر محور مرکز تاریخی شهر

m_soltani@znu.ac.ir

مهرداد سلطانی / پژوهشگر دکتری معماری / عضو هیئت علمی دانشگاه زنجان

ایفا می‌کند. اما از نگاهی دیگر نقش و اهمیت آنها در توسعه و رونق پدیده گردشگری در جوامع مختلف یکسان نیست. در برخی کشورها و شهرها سرمایه‌گذاری‌های عمده‌ای در این عرصه انجام یافته است و البته با توجه به زمینه و زیرساخت‌های موجود در آنها می‌توان بازدهی و عملکرد این گونه برنامه‌ها را در جذب گردشگر داخلی و خارجی موفق ارزیابی کرد.

این مراکز در ایران به جزء چند شهر محدود، در مقیاس شهری عمل کرده، کمیت و به‌خصوص کیفیت حضور آنها در فضای شهری غالباً به گونه‌ای است که نمی‌توان آنها را به عنوان یک مرکز جذب گردشگر تلقی نمود و تنها در برخی موارد شاهد رونق مراکز مدرن جذب گردشگر در کنار جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی شناخته‌شده کشور می‌باشیم. البته آسیب‌شناسی و برطرف کردن موانع در جهت توسعه این بخش، خود نیاز به بررسی عمیق‌تری دارد اما آنچه مسلم است همواره توسعه و پیشرفت هر صنعت از جمله گردشگری با اولویت‌دادن به مزایای نسبی موجود در آن انجام می‌پذیرد.

مراکز تاریخی شهرها

با توجه به نحوه شکل‌گیری شهرهای شرقی-اسلامی، بخش مرکزی شهرها دارای نقش حیاتی بوده و از اهمیت زیادی برخوردار هستند و هنوز خیابان‌های بزرگ، بزرگراه‌ها، شاهراه‌ها و مراکز چون فرودگاه و راه‌آهن نتوانسته ساختار گردشگری شهری را در آنها تغییر دهد (موحد، ۱۳۸۷). مراکز تاریخی شهرهای ایران مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری این شهرها

امروزه فضاهای شهری نقش چندگانه‌ای در عرصه تحولات شهری و زندگی روزمره شهروندان ایفا می‌کنند. در این میان، گذران اوقات فراغت و تفریح از جمله نیازهای دیروز و امروز بشر است

که چگونگی انجام یافتن آن در جوامع مترقی، فرایندی فرهنگی و آموزشی محسوب می‌شود و نقش به‌سزایی در بروز کمالات انسانی دارد. فضاهای شهری به عنوان مهم‌ترین عرصه تبلور و تحقق این امر همواره مورد توجه برنامه‌ریزان و مدیران حوزه گردشگری قرار گرفته است. نواحی شهری به علت دارا بودن جاذبه‌های گردشگری متنوع، در اکثر موارد، مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهر بازی، مراکز خرید، مناطقی با معماری تاریخی و مکان‌هایی مربوط به رویدادهای مهم و ... را می‌توان از جمله این جاذبه‌ها برشمرد (Timothy, 1995: 63). چنانچه هر یک از جاذبه‌های نام‌برده در قالب یک فضای شهری مورد بررسی قرار گیرند، می‌توان آنها را در دو دسته کلی جای داد. دسته نخست فضاها و کاربری‌های مدرن، چون استادیوم‌ها و شهربازی و مراکز خرید امروزی است. اما دسته دوم شامل هسته و بافت تاریخی و طبیعی شهرها و بناهای با ارزش و یادمانی و آثاری از این دست است که به طور کلی جاذبه‌های تاریخی-فرهنگی یک شهر را در خود جای می‌دهد.

هدف این بحث بررسی وضعیت موجود و مزیت نسبی اکثر شهرهای متوسط و بزرگ کشور و جاذبه‌های موجود در آنها با رویکرد توسعه گردشگری می‌باشد. لذا در ادامه مقاله با بررسی اجمالی دسته نخست جاذبه‌ها، بر نقش و دلایل اهمیت مراکز تاریخی شهر به عنوان مهم‌ترین مزیت گردشگری شهری در ایران تأکید می‌شود.

واژگان کلیدی: جاذبه‌های مدرن شهری، جاذبه‌های فرهنگی تاریخی، گردشگری، مرکز تاریخی شهر

جاذبه‌های مدرن شهری

جاذبه‌های مدرن در واقع، دسته‌ای از فضاها و کاربری‌های شهری است که بر اساس نیازهای امروزی انسان و پیشرفت‌های تکنولوژیک ایجاد شده و علاوه بر رفع نیازهای اقتصادی و اجتماعی، امروزه پررنگ‌ترین نقش را در پر کردن اوقات فراغت شهروندان جوامع توسعه یافته و در حال توسعه

بازار زنجان و کرمان در عین داشتن کاربری مشترک و استفاده از معماری سنتی از جهات مختلف متمایز هستند.

هستند و وجوه متمایز و خصوصیات منحصر به فرد مکانی، تاریخی و فرهنگی هر شهر را در واقع باید در همان بافت تاریخی و آثار کالبدی و معنایی به جای مانده در آن جستجو نمود. درست همان مکان‌هایی که تصور می‌شود به علت شکل‌گیری آنها بر پایه معماری سنتی و وحدت ذاتی موجود در آن می‌باید وجه تشابه شهرهای ایران باشند، در عمل و در نتیجه شرایط ویژه موجود در بستر آنها، به عنوان مکان‌هایی هویت‌ساز و متمایز، به جاذبه‌های گردشگری شهر مبدل می‌شوند. با این حال موارد ذیل که حاصل تعامل عوامل تاریخی، فرهنگی و طبیعی تاثیرگذار در شهر

است، در جهت اثبات این ادعا مطرح می‌شوند:

۱ مرکز تاریخی شهر، محل تبلور فرهنگ‌های بومی

اقلیمی معماری بوده‌ایم که این امر گامی دیگر در جهت یکسان‌سازی شکل شهرهای کشورمان تلقی می‌شود. لذا در حال حاضر تنها بافت‌های تاریخی و اصول حاکم بر معماری و شهرسازی مراکز تاریخی شهرها واجد ویژگی‌های اقلیمی منطقه بوده که به تبع می‌توانند مورد توجه گردشگران قرار گیرند.

۲ رد پای سپر حوادث تاریخی و خاطرات مشترک در کالبد شهر

فضاهای عمومی، نقاط عطف و نشانه‌های شهری محل ثبت خاطرات جمعی شهروندان در طول حیات اجتماعی شهر است. این مکان‌های ویژه که گاه دارای ارزش طبیعی، فرهنگی و هنری بوده و گاه یادآور حوادث مهم تاریخی است، نقش ویژه‌ای در ایجاد و حفظ هویت شهری و شهروندی ایفا کرده و تسلسل تاریخی در بستر حیات شهر موجب انتقال ارزش‌های منتهی از نسلی به نسل بعد می‌شود. تأملات مذکور نشان می‌دهد شکل‌گیری مفاهیم ذکر شده تنها در بستر تاریخ و گذشت زمان تحقق یافته و برای شهروندان و در مرحله بعد برای گردشگران قابل ادراک می‌شود. در شهرهای تاریخی کشور، تا قبل از توسعه‌های افسارگسیخته چند دهه اخیر، مراکز تاریخی شهر تنها بستر این تغییر و تحولات و ثبت خاطرات جمعی بوده‌اند. لذا امروزه نیز بازیابی آنها در قالب جاذبه‌های گردشگری عموماً در این مکان‌ها امکان‌پذیر است.

۳ بقای ویژگی‌های بومی و محلی معماری در بافت تاریخی

بناهای ساخته شده بر اساس اصول معماری سنتی ایران دارای ویژگی‌های خاصی هستند که برخی از آنها از محلی به محل دیگر و از شهری به شهر دیگر متفاوت است. اصل بوم‌آورد بودن معماری سنتی باعث ایجاد بناهایی می‌شود که گاه بر اساس برخی ویژگی‌ها، چون نوع مصالح، سبک و دوره ساخت و تزیینات معماری، جلوه‌های متمایزی از معماری ایرانی را در شهرهای مختلف به نمایش می‌گذارد. این امر علاوه بر ایجاد هویت مستقل برای شهرها، مرکز تاریخی آنها را به مکانی مناسب برای جذب گردشگران داخلی و خارجی تبدیل می‌کند.

شکل‌گیری مرکز تاریخی هر شهر و ساختار کلی آن در واقع حاصل زندگی شهروندان و محصول تعاملات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آنان در بستر شهر است لذا بیشترین نمود آن در این مکان ظهور می‌یابد. بر این اساس بافت تاریخی شهر مناسب‌ترین مکان برای درک وجوه مختلف فرهنگ بومی و محلی و چگونگی تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف زندگی شهری است و طبیعتاً، این امر از شهری به شهر دیگر و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت خواهد بود. این در حالی است که این گونه تفاوت‌ها در بافت نوساز شهری جایی برای عرضه نداشته و گردشگران در مدت کوتاه حضور خود در شهر فرصت ادراک آن را به عنوان یک جاذبه گردشگری نخواهد داشت.

۴ شکل‌گیری ساختار شهر بر بستر طبیعی منحصر به فرد

شکل زمین، عوارض و پدیده‌های طبیعی و خصوصیات بستر از جمله تأثیرگذارترین مسائل بر ساختار کلی و استخوان‌بندی شهرها هستند که در بستر تاریخ و در تعامل با دیگر عوامل، کالبد شهر را شکل داده‌اند. لذا جلوه‌های ظهور معماری سنتی در هر شهری بنا بر مقتضیات بستر طبیعی منحصر به فرد آن شهر بوده و بر این اساس مرکز تاریخی هر شهر، منظر خاص خود را خواهد داشت. در حالی که شهرسازی نوین با تکیه بر روش‌های شناخته شده عمدتاً تکراری و با بهره‌گیری از قدرت تکنولوژی، سعی در تغییر شکل زمین و هم‌شکل نمودن بافت‌های جدید شهری در شهرهای مختلف دارد.

۵ ویژگی‌های اقلیمی متفاوت

مسئله ویژگی‌های اقلیمی، نقش به‌سزایی در شکل‌گیری کالبد معماری و ساختار شهری هر منطقه دارد. در دهه‌های اخیر با رونق گرفتن معماری مدرن و ادعای بین‌المللی بودن آن و در سایه بهره‌گیری از انرژی‌های فسیلی ارزان قیمت، شاهد چشم‌پوشی از اصول

بافت جدید کرمان، مأخذ: www.google earth.com

بافت جدید زنجان، مأخذ: www.google earth.com

بازار زنجان

جمع‌بندی

پیشینه و شرایط حال حاضر شهرهای ایران نشانگر این حقیقت است که ویژگی‌ها و مزیت‌های ذکر شده برای مرکز تاریخی شهر در خصوص غالب شهرهای تاریخی کشور صدق می‌کند. لیکن به دلیل فقدان زیرساخت‌های مناسب جهت ایجاد جاذبه‌های مکمل، توجه به مراکز تاریخی شهر به عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین مزیت نسبی در جذب گردشگران داخلی و خارجی و توسعه صنعت گردشگری در شهرهای متوسط کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

منابع

■ موحّد، علی (۱۳۸۷) توزیع فضایی مراکز اقامتی در شهرهای تاریخی، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۵.

■ Timothy Dallen j. Doffrey Wall (1995) *Tourist accommodation in an Asian historic city*, the journal of tourism studies, DEC, vol.6, No.2 .